

PROBLÉM VEDECKEJ RACIONALITY

ZAČAL BYŤ AKTUÁLNY AŽ V 19.STOROČÍ, T.J. V POKLASICKEJ FILOZOFII

DOVTEDY (T.J. V KLASICKEJ FILOZOFII):

- ÚVAHY O METÓDE BOLI SPÄTÉ S UVAŽOVANÍM O ČINNOSTI **ROZUMU AKO TAKÉHO**;
- SÚVISELO TO S PRESVEDČENÍM O **SPONTÁNNEJ JEDNOTE FILOZOFIE A VEDY**.
- DOMINOVALO PRESVEDČENIE, ŽE ROZUM SA **ROVNAKO OBJEKTIVIZUJE NIELEN VO FILOZOFII, ALE AJ VO VEDE** (PRETO NEBOL DÔVOD ODLIŠOVAŤ PRAVIDLÁ POUŽÍVANIA ROZUMU VO FILOZOFII OD PRAVIDIEL POUŽÍVANIA ROZUMU V KONKRÉTNÝCH VEDÁCH).

FAKTORY:

A/ DOŠLO K ZMENE V SOCIÁLNO M POSTAVENÍ FILOZOFIE A VEDY:

- MENÍ SA POSTAVENIE PRÍRODNÝCH VIED – ZAČÍNAJÚ SA SITUOVAŤ BLIŽŠIE K MATERIÁLNEJ VÝROBE (ZAČÍNAJÚ SA FORMOVAŤ OPERACIONALISTICKÉ KONCEPCIE VEDY);
- VZNIKAJÚ A DO POPREDIA SA DOSTÁVAJÚ SPOLOČENSKÉ VEDY: SOCIOLOGICKÉ, HISTORICKÉ, POLITOLOGICKÉ, EKONOMICKÉ;
- FILOZOFIA AKO ŠPEKULATÍVNA SA ZAČÍNA ZATLÁČAŤ DO ÚZADIA;

B/ DYNAMIZÁCIA VÝVOJA VEDY A ZMENA CHARAKTERU VÝVOJA VEDECKÉHO POZNANIA:

VEDECKÉ POZNANIE UŽ ZNAČNE DIFERENCOVANÉ SA VYVÍJA DYNAMICKEJŠIE V POROVNANÍ S FILOZOFICKÝM, KTORÉ SA „STABILIZOVALO“ NA KLASICKEJ FYZIKE. **VZNIKÁ POTREBA POJMOVO ZACHYTIŤ VÝVOJ VEDECKÉHO POZNANIA, VZNIKAJÚ KONCEPCIE VÝVOJA VEDY.**

C/ OFENZÍVA PARTIKULÁRNEHO

DO POPREDIA SA DOSTÁVA POZNÁVANIE INDIVIDUÁLNEHO, KONKRÉTNEHO, PARTIKULÁRNEHO.

NAKUMULOVALO SA MNOŽSTVO POZNATOK, KTORÉ „RUŠILI“ UNIVERZÁLNOŠŤ MECHANISTICKÉHO DETERMINIZMU

D/ ZMENA CHARAKTERU SOCIÁLNEHO MYSLENIA A KONŠTITUOVANIE SYSTÉMU SPOLOČENSKÝCH VIED. FILOZOFIA PRESTALA BYŤ „GENERÁTOROM“ IDEÍ!

E/ KRÍZA METODOLOGICKÝCH ZÁKLADOV KLASICKEJ VEDY

PROBLÉMY VEDECKEJ RACIONALITY: HISTORICKÉ MEDZNÍKY:

1. NOVOKANTOVSTVO: Bádenská škola (W.WINDELBAND, H.RICKERT)

- POZORNOSŤ ZAMERALI NA SKÚMANIE METODOLÓGIE VEDECKÉHO POZNANIA A SÚČASNE NA PREHODNOTENIE ÚLOHY A VÝZNAMU FILOZOFIE;

- ZDÔRAZŇUJÚ PRINCÍPIÁLNU ODLIŠNOSŤ MEDZI PRÍRODOVEDOU (VEDAMI O PRÍRODE) A SPOLOČENSKOVEDNÝM POZNANÍM (VEDAMI O KULTÚRE ALEBO O „DUCHU“)

WINDELBAND: VEDY HĽADAJÚ V POZNANÍ REÁLNEHO SVETA BUĎ VŠEOBECNÉ V PODOBE ZÁKONA PRÍRODY, ALEBO JEDNOTLIVÉ V JEHO HISTORICKEJ PODMIENENOSTI. PRVÉ SÚ VEDAMI O ZÁKONCH, DRUHÉ SÚ VEDAMI O UDALOSTIACH. PRVÉ UČIA TOMU, ČO JE TU VŽDY, DRUHÉ TOMU, ČO TU RAZ BOLO. V PRVOM PRÍPADO MÁME DO ČINENIA S VEDECKÝM MYSLENÍM NOMOTETICKÝM (NOMOS – O ZÁKONE) V DRUHOM PRÍPADO MÁME DO ČINENIA S MYSLENÍM IDIOGRAFICKÝM (OPISUJÚCE ZVLÁŠTNE).

SPOLOČENSKÉ VEDY A POZNANIE ĽUDSKEJ HISTÓRIE ZAUJÍMAJÚ JEDNOTLIVINY A HISTORICKÉ FAKTY A NEOPAKOVATEĽNÉ SITUÁCIE.

PRÍRODNÉ VEDY SKÚMAJÚ VŠEOBECNÉ, OPAKUJÚCE SA, ZÁKONITÉ, POUŽÍVAJÚC PRI TOM METÓDU GENERALIZÁCIE - NOMOTETICKÚ METÓDU
VEDY O KULTÚRE POUŽÍVAJÚ INDIVIDUALIZUJÚCU - IDIOGRAFICKÚ METÓDU

2. POZITIVIZMUS

- JEHO HLAVNÉ „POSŁANIE“: KRITIKA NEVEDECKÉHO POZNANIA.

VÝCHODISKO: UZNANIE REALITY, KTORÁ JE SO VŠETKOU SAMOZREJMOSTOU BEZPROSTREDNE DANÁ ČLOVEKU. POJMY „POZITÍVNE“ A „DANÉ“ SÚ FAKTICKY TOTOŽNÉ. DANÉ JE TO, ČO SA DÁ OVERIŤ EMPIRICKÝMI, RESP. LOGICKO-MATEMATICKÝMI PROSTRIEDKAMI.

ETAPY POZITIVIZMU:

1. PRVÝ, KLASICKÝ POZITIVIZMUS – 19. STOROČIE, A.COMTE, H.SPENCER, J.S.MILL.

2. EMPIRIOKRITICIZMUS – E.MACH, AVENARIUS.

3. NEOPOZITIVIZMUS – SCHLICK, WITTGENSTEIN, CARNAP

- RÔZNORODÉ HNUTIE, KTORÉ SPÁJA ÚSILIE O „SKUTOČNÚ FILOZOFIU“ A KRITIKA METAFYZIKY.

LOGICKÝ EMPIRIZMUS (POZITIVIZMUS): VIEDENSKÝ KRÚŽOK

- ÚLOHOU FILOZOFIE JE LOGICKÁ ANALÝZA VEDECKÝCH VÝROKOV A ZOVŠEOBECNENÍ.

VÝCHODISKO: VŠETKO VEDENIE JE VYJADRENÉ POMOCOU JAZYKA V PODOBE URČITÝCH VÝROKOV. PRETO: HLAVNOU ÚLOHOU FILOZOFIE JE ROZPRACOVAŤ PRINCÍPY OVEROVANIA TÝCHTO VÝROKOV.

- SPÔSOBY OVEROVANIA VÝROKOV: **PRINCÍP VERIFIKÁCIE**: VETA, KTORÁ NIE JE VERIFIKOVATEĽNÁ JE NEZMYSENÁ!

- SNAHA NAHRADIŤ FILOZOFIU LOGIKOU VEDY, ÚLOHOU KTOREJ JE VYTVORIŤ IDEÁLNY, T.J. FORMÁLNY (A EXAKTNÝ) JAZYK =

FYZIKALIZMUS = „daň doby“

KRITICKÝ RACIONALIZMUS - KARL R. POPPER (postpozitivismus):

- POKLADÁ SA ZA REALISTU: ROZUMOM JE MOŽNÉ UCHOPÍŤ VONKAJŠÍ SVET AKO REÁLNE DANÝ

- **INDUKCIA AKO METÓDA USUDZOVANIA NÁM NEUMOŽNÍ ODHALIŤ VŠEOBECNÉ** (ZÁVER: „VŠETKY LABUTE SÚ BIELE“ ??? JEHO PRAVDIVOSŤ SA NEDÁ DOKÁZAŤ VERIFIKÁCIOU, ALE **FALZIFIKÁCIOU**)

- **VŠETKO POZNANIE JE HYPOTETICKÉ!** NIKDY NEDOSIAHNEME PRAVDIVÚ TEÓRIU – AKURÁT HYPOTÉZY SA STÁVAJÚ VIAC „PRAVDE PODOBNEJŠIMI“ = HYPOTETICKO-DEDUKTÍVNA METÓDA – ROZVÍJANIE HYPOTÉZ

THOMAS S.KUHN:

„ŠTRUKTÚRA VEDECKÝCH REVOLÚCIÍ“ - PONÚKOL **HISTORICKO-SOCIOLOGICKÚ KONCEPCIU VEDY** – VEDA SA POKLADÁ ZA **HISTORICKÝ A SOCIÁLNY FENOMÉN**, PRETO **NEJESTVUJÚ ŽIADNE NADČASOVÉ KRITÉRIA RACIONÁLNOTI A VEDECKOSTI**.

- **PARADIGMA** = POJMOVO-METODOLOGICKÝ SYSTÉM SKUPINY ĽUDÍ (VÝSKUMNÉHO KOLEKTÍVU), KTORÝ URČUJE RÁMEC AKCEPTOVANÝCH METÓD A ROZHODUJE O ICH POUŽITÍ, O DEFINOVANÍ PROBLÉMU VRÁTANE SPÔSOBU JEHO RIEŠENIA.

- **NB: OBJAVENIE NOVÝCH VEDECKÝCH FAKTOV** = ANOMÁLIÍ, NEVYSVETLITEĽNÝCH V RÁMCI JEJESTVUJÚCEJ PARADIGMY:

VÝSLEDOK: KRÍZA A VEDECKÁ REVOLÚCIA = NAHRADENIE STAREJ PARADIGMY NOVOU!!! (REVOLÚCIA = SKOK = PARADIGMY SÚ NEPOROVNATEĽNÉ= NOVÝ OBRAZ SVETA)

PRAVDA

PROBLÉM PRAVDY ZAUJÍMA JEDNO Z CENTRÁLNYCH MIEST V TEÓRII POZNANIA.

ČLOVEKU NESTAČÍ VYJADROVAŤ SA O SKUTOČNOSTI VO VÝROKOCH, ALE ZAUJÍMA HO, ČI TIETO VÝROKY O SKUTOČNOSTI SÚ PRAVDIVÉ ALEBO NEPRAVDIVÉ!!!

PROBLÉM PRAVDY JE DÔLEŽITÝ PRE AKÚKOL'VEK VEDECKÚ A POZNÁVACIU ČINNOSŤ, PRETO JEHO PRÍPADNÉ VYRIEŠENIE MÁ ĎALEKOSIAHLY VÝZNAM.

VEĽKÉ MNOŽSTVO KONCEPCIÍ PRAVDY JE MOŽNÉ ZAČLENÍŤ DO **TROCH LOGICKÝCH SKUPÍN:**

1/ PRAVDA MÓDU „ON HE ON“ (BYTIE AKO BYTIE)

2/ PRAVDA MÓDU „COGITO“

3/ PRAVDA MÓDU „EXISTENZ“

1/ PRAVDA MÓDU „ON HE ON“ (BYTIE AKO BYTIE)

PRAVDA = JE CHÁPANÁ NIE AKO VLASTNOSŤ POZNANIA, ALE SÚCNA SAMÉHO PO SEBE (ON HE ON)

= JE NEZÁVISLÁ OD SUBJEKTU, SAMA O SEBE JE REALITOU EXISTUJÚCOU MIMO SUBJEKT

SPOLOČNÝ POMENOVANÍM JE **GNOZEOLOGICKÝ PLATONIZMUS** (PLATÓNA EXISTUJE PRAVDA AKO IDEA VO SVETE IDEÍ, MIMO A NEZÁVISLE OD ČLOVEKA).

= **ONTOLOGICKÁ (OBJEKTIVISTICKÁ) INTERPRETÁCIA PRAVDY.**

2/ PRAVDA MÓDU „COGITO“

PRAVDA SA ODHAĽUJE V PARADIGME SUBJEKTOVO-OBJEKTIVÝCH VZŤAHOV, t.j. V PROCESE POZNANIA!

ZÁKLADNÝM REFERENTOM JE SÚLAD, KOREŠPONDENCIA:

A/ **SLOV SUBJEKTU S JEHO MYSLENÍM** A USUDZOVANÍM (T.J. SUBJEKTÍVNY ROZMER PRAVDY VYJADRENÝ FORMOU „NEKLAM!“)

B/ **MYŠLIENKY SUBJEKTU SO SKUTOČNOSŤOU** (T.J. OBJEKTÍVNY ROZMER PRAVDY VYJADRENÝ FORMOU „NEMÝĽ SA!“)

KÝM PRVÁ FORMA (A) JE SKÔR PROBLÉMOM ETICKÝM, DRUHÁ (B) JE PROBLÉMOM UŽ JEDNOZNAČNE GNOZEOLOGICKÝM.

TÁTO KONCEPCIA (SPÔSOB UVAŽOVANIA) PRIPISUJE PRAVDE **NIKOĽKO ZÁKLADNÝCH CHARAKTERISTÍK:**

1/ OBJEKTÍVNOSŤ: OBSAH POZNANIA, KTORÝ JE NEZÁVISLÝ OD VEDOMIA ČLOVEKA. PRAVDIVÉ POZNANIE JE FORMOU SUBJEKTÍVNE (POZNÁVA ČLOVEK), NO OBSAHOM OBJEKTÍVNE – IDE O OBJEKTÍVNU REPRODUKCIU SKUTOČNOSTI V MYSLENÍ

2/ ABSOLÚTNOSŤ PRAVDY: UKAZUJE NA JEJ (NE)ZAVRŠENOSŤ

3/ RELATÍVNOSŤ PRAVDY: UKAZUJE NA JEJ NEÚPLNOSŤ, PRIBLIŽNOSŤ, NEZAVRŠENOSŤ

4/ PROCESUÁLNOŠŤ PRAVDY: UKAZUJE NA DIALEKTICKÚ POVAHU PROCESU POZNANIA, NA VZŤAH MEDZI ABSOLÚTNOSŤOU A RELATÍVNOSŤOU PRAVDY

5/ KONKRÉTNOSŤ PRAVDY: VYJADRUJE POTREBU ZOHLADŇOVAŤ REÁLNE SOCIÁLNO-HISTORICKÉ, KOGNITÍVNE A INÉ PODMIENKY, V KTORÝCH SA USKUTOČŇUJE PROCES

POZNANIA. TAK AKO NEEXISTUJE ABSTRAKTNÉ POZNANIE, TAK NEEXISTUJE ABSTRAKTNÁ PRAVDA – PRAVDA JE VŽDY KONKRÉTNO-HISTORICKÁ.

ŠPECIFICKÉ CHARAKTERISTIKY PRAVDY MÓDU „COGITO“:

- PRETOŽE MÁ OBJEKTÍVNY OBSAH, KTORÝ NEZÁVISÍ OD SUBJEKTU VZŤAHUJE SA K BYTIU SAMÉMU O SEBE, NIE K ĽUDSKÉMU BYTIU, NIE INDIVIDUÁLNEMU BYTIU
- SÚ TO PRAVDY ROZUMU, ZBAVENÉ EMÓCIÍ, CITOV, PREŽÍVANÍ
- PREKRAČUJÚ HRANICE INDIVIDUÁLNEHO POZNANIA, SÚ FUNDAMENTÁLNE, „MIMOČASOVÉ“, VŠEOBECNÉ, V PODOBE VEDECKÝCH ZÁKONOV MAJÚ FORMU „VŽDY A VŠADE“
- SÚ NEOSOBNÉ (PRETO ODPORÚČANIE „NEROB TO, LEBO ...“ NEBERIEME VÁŽNE, LEBO NEMÁ OPORU V NAŠEJ SKÚSENOSTI)
- PRAVDY VEDY MAJÚ DESKRIPTÍVNU PODOBU, SÚ NEADRESNÉ, SÚ FIXOVANÉ ŠPECIÁLNYM TERMINOLOGICKÝM APARÁTOM

3/ PRAVDA MÓDU „EXISTENZ“

SÚ PRAVDAMI ŽIVOTA, KTORÉ SA VYZNAČUJÚ SVOJIMI ŠPECIFIKAMI:

- VZŤAHUJÚ SA K BEZPROSTREDNÉMU ĽUDSKÉMU BYTIU, PRETO SÚ NOSITEĽMI SUBJEKTÍVNEHO VÝZNAMU
- ČERPAJÚ SVOJE ZDÔVODNENIE NIELEN Z MYSLENIA, ROZUMU, ALE AJ Z CITOV A PREŽÍVANÍ JEDINCA
- SÚ SITUAČNÉ, ČASOVÉ, INDIVIDUÁLNE, VIAŽU SA NA SCHÉMU „TERAZ A TU“
- VYPLÝVAJÚ Z PRESVEDČENÍ, KTORÉ SÚ ZALOŽENÉ (MAJÚ OPORU) NA ŽIVOTNEJ SKÚSENOSTI JEDINCA, PRETO NIE SÚ ANONYMNÉ. SKÚSENOSTI SÚ PERSONIFIKOVANÉ, INDIVIDUÁLNE

PRECÍTENÉ A PREŽITÉ, EMOCIONÁLNE PODFARBENÉ (AJ PRETO SA ČLOVEK NAJLEPŠIE UČÍ NA VLASTNÝCH CHYBÁCH)

- **NIE SÚ TRANSCENDENTNÉ, SÚ ADRESNÉ**, FIXOVANÉ KONKRÉTNymi ĽUĎMI V KAŽDODENNOM JAZYKU

NB:

POSTMODERNÁ FILOZOFIA - OZNAČUJE SA AKO „**RADIKÁLNY RELATIVIZMUS**“, RESP. „**PRAGMATIZMUS**“, !!! NO NIE PRETO, ŽE USILUJE O PRESADENIE RELATIVISTICKEJ, RESP. PRAGMATICKEJ KONCEPCIE PRAVDY, ALE PRETO, ŽE **JE SKEPTICKÁ K MOŽNOSTI VYTVORIŤ TEÓRIU PRAVDY S OBJEKTÍVNymi KRITÉRIAMI**.

ODHAĽUJE, ŽE **SUBJEKT POZNANIA UŽ NEPRACUJE S OBJEKTOM POZNANIA**, ALE JEHO NAHRÁŽKOU, T.J. S PRODUKTOM INÉHO SUBJEKTU A SÁM SA NACHÁDZA V PROSTREDÍ, KTORÉ FORMUJÚ RÔZNE FENOMÉNY (PREDOVŠETKÝM ŠTÁT A INŠTITÚCIE).

!!! OSTÁVA IBA KONTAKT MEDZI ĽUĎMI NAVZÁJOM, RESP. MEDZI ČLOVEKOM A PRODUKTOM INÉHO ČLOVEKA, NIE S OBJEKTOM AKO TAKÝM!!!

PRETO ČASŤ FILOZOFOV **NAMIESTO POJMU PRAVDA POUŽÍVA TERMÍNY** „**INTERSUBJEKTIVITA**“, „**NENÁSILNÁ ZHODA**“, „**DOROZUMENIE**“.

FOUCAULT: **ODHAĽUJE TAJNÉ SPOJENECTVO PRAVDY S MOCOU**. SAMOTNÝ SUBJEKT JE VÝTVOROM MOCI A JEJ INDIVIDUALIZAČNÝCH TECHNÍK

LYOTARD: **ÚLOHOU FILOZOFIE JE „ZLOMIŤ TEROR TEÓRIE“**, NIE VYMÝŠĽAŤ NOVÉ TEÓRIE

RORTY: SNAHA UKÁZAŤ NA **NEJASNOŠŤ DEMARKÁCIE MEDZI FAKTAMI A HODNOTAMI**, OBJEKTIVITOU A SUBJEKTIVITOU. PODĽA NEHO DELENIE NA HODNOTY A FAKTY, OBJEKTIVITU A SUBJEKTIVITU PROBLÉMY VYVOLÁVA A NERIEŠI! AKO MOŽNÉ VÝCHODISKO **NAVRHUJE - OBJEKTÍVNA SOLIDARITA**.

PRAVDOU JE „ČOKOL'VEK, ČO ZVÍŤAZÍ V SLOBODNÝCH A OTVORENÝCH STRETNUTIACH“.

POVEDAŤ - „PRAVDA VÍŤAZÍ“ - ZNAMENÁ , ŽE NAJLEPŠÍ SPÔSOB, AKO ZISTIŤ, ČOMU VERIŤ, JE VYPOČUŤ SI ČO NAJVIAC NÁZOROV A ARGUMENTOV.

HABERMAS - **PRAVDA JE ZÁLEŽITOSŤ KONSENZU.** !!!
KONSENZUS BY MAL BYŤ VÝSLEDKOM DISKURZU MEDZI SLOBODNÝMI A RACIONÁLNYMI ĽUĎMI. **PRAVDA JE KONEČNÝM STAVOM DISKURZU NEOVPLYVNENÉHO MOCO.**

Z POHL'ADU METODOLÓGIE VEDY VÝZNAMNÉ SÚ PRAVIDLÁ A POŽIADAVKY ZAPRACOVANÉ V KONCEPCIÁCH:

KONVENCIONALISTICKÁ koncepcia pravdy – PRAVDA = KONVENCIA (kritérium = zhoda s konvenciou; možné deformácie – vedecký dogmatizmus)

KOHERENČNÁ (Otto Neurath – Viedenský krúžok) : snahou poznania je vytvoriť logicky neprotirečivý systém výrokov. Každý nový výrok je pravdivý, ak nenarúša (neprotirečí) logickú jednotu systému.

KONSENZUÁLNA koncepcia (variant „*teória všeobecného súhlasu*“): zdôrazňuje diskurzne riešenie otázky pravdivosti, ktoré je podložené skúsenosťou (všetkých účastníkov diskurzu)

Pravda sa vzťahuje k poznaniu a poznanie sa realizuje predovšetkým, ale nie jedine v jazykovej forme. PRAVDA SA OBHAJUJE V JAZYKU, ALE SAMOTNÝ JAZYK NA POTVRDENIE NESTAČÍ!

Dôraz na dialóg má určite význam, ale nemôže byť preexponovaný!!
Např. erlangenská škola (P.Lorenzen, W.Kamlah, O.Schwemmer) pri presadzovaní tzv. dialogickej pravdy prichádzajú k záveru, že výrok je pravdivý vtedy, ak s ním po jeho preskúmaní súhlasí každý účastník dialógu („každý“ je definovaný ako ten, kto hovorí rovnakou rečou ako ja). Výrok „Fero tu nie je“ je pravdivý vtedy, ak s ním súhlasia všetci, ktorí Fera poznajú. Pri takom posudzovaní pravdy výrokov sa odvolávame na názor iných, ktorí hovoria rovnakým jazykom ako my, t.j. reč ide o **interpersonálnej verifikácii**

NB: **V PODSTATE POJEDNÁVAJÚ NIE O PRAVDE (AKO ZHODY SO SKUTOČNOSŤOU), ALE O FORMÁCH VZŤAHU SUBJEKTÍVNEHO**

(OBSIAHNUTÉHO VO VÝROKOKCH) A POZNÁVACIEHO PROCESU,
RESP. PODMIENOK, V KTORÝCH SA POZNÁVACÍ PROCES
USKUTOČŇUJE.